

Polskie ludowe pieśni pasyjne

Zmartwychwstanie Chrystusa to najważniejszy moment w religijności chrześcijan. Dlatego opisy pojmania, męki i ukrzyżowania Chrystusa jakie znajdujemy w ewangeliach od wieków silnie oddziaływały na wyobraźnię zarówno twórców, jak i prostego ludu. Również w roku liturgicznym czas Wielkiego Postu, który jako samodzielna część wszedł do kalendarza liturgicznego na początku IV w. jako nawiązanie do czterdziestodniowego postu Chrystusa -to szczególny okres. Od zarania we wszystkich lokalnych kulturach; tam gdzie pojawiło się chrześcijaństwo, okres ten cechuje bogata obrzędowość zarówno kościelna jak i ludowa. Ważne miejsce w tej obrzędowości zajmują pieśni.

Tradycja pieśni pasyjnych sięga początków chrześcijaństwa w Rzymie, gdzie wykonywano liturgiczne pieśni pasyjne w trakcie procesji pokutnych z udziałem Papieża i wiernych. Zmiany zachodzące w kościele: wprowadzenie chorału gregoriańskiego do liturgii, odmawianie głównych modlitw w języku ojczystym, tradycje muzyczne klasztorów rozsianych po całej ówczesnej Europie, nowe prądy teologiczne -to niektóre z przyczyn, które spowodowały, że w tamtym okresie powstawały bogate lokalne tradycyjne związane z okresem Wielkiego Postu. Składały się na nią: obrzędy liturgiczne, dramaty liturgiczne, misteria pasyjne, udratyzowane procesje, pieśni. Celem ich było głębsze przeżywanie męki i śmierci Chrystusa przez wiernych. Nie bez znaczenia był fakt, że w okresach przełomowych takich jak wojny, epidemie, daty milenijne -powracała tematyka eschatologiczna, oczekiwanie końca świata, a to z kolei wiązało się z nawoływaniem do pokuty, nawrócenia i przywoływaniem śmierci Chrystusa (ruch biczowników).

Choć najstarszą zachowaną polską pieśnią pasyjną jest „**Jezus Chrystus Bóg Człowiek**” (będącą tłumaczeniem z łaciny **Godzinek o Męce Pańskiej**), przypuszcza się, że na terenie Polski pierwsze pieśni pasyjne w języku polskim powstawały w XII w. Wtedy to tradycyjne formy łacińskie zaczęto zastępować polskimi tekstami. Do rozwoju pieśni pasyjnych przyczyniły się **dramaty liturgiczne** i **misteria pasyjne**. Sama Liturgia Wielkiego Postu zawierała wiele udratyzowanych elementów inscenizacyjnych.

Procesje z palmami, z krzyżem, do grobu, do chrzcielnicy, święcenie ognia, akcje liturgiczne, podział ról i funkcji, dialogowane oficja -stały się integralną częścią obrzędów Wielkiego Tygodnia. Towarzyszyły im bogate śpiewy liturgiczne. Z czasem łacińskie hymny i antyfony zastępowano tekstami polskimi. Również w misteriach pasyjnych, zwanych jako „gry” (ludus passionis) będących przedstawieniami poetyckimi, wykorzystywano pieśni pasyjne, co bardzo przyczyniło się do ich popularyzacji. Wtedy też do obrzędowości wielkopostnej zaczynają przenikać formy ekspresji ludowej. Nie bez wpływu na rozwój pieśni pasyjnych pozostaje wynalazek druku, a co za tym idzie pierwsze zbiory pieśni- kancjonały (którego XIX-wieczną popularną wersją są tzw. kantyczki). Spośród pieśni paraliturgicznych, na uwagę zasługują rozpowszechniane w XVII w. **plankty** (pieśni wyrażające ból i rozpacz Matki Boskiej) osiągające nieraz wysoki poziom artystyczny w opracowaniach wybitnych kompozytorów oraz **lamenty**, które najczęściej były wyrazem ludowej pobożności. Na ich powstanie i popularność wpływ miało przede wszystkim upowszechnienie tzw. teologii mistycznej, a co za tym idzie powstanie zakonów

zebranych i różnego rodzaju bractw kościelnych. Jest to również okres powstawania kultu Maryi, którego wyraźne wpływy widać w pieśniach pasyjnych.

Dziś **pieśni wielkopostne** traktowane są jako osobny gatunek pieśni religijnej; dzieli się je na kilka podgatunków: pieśni pasyjne, pieśni pokutne; nabożeństwa liturgiczne (Gorzkie Żale, Godzinki o Męce Pańskiej, litanie), nabożeństwa pozaliturgiczne, lamenty pasyjne, plankty (opiewające ból i rozpacz Matki Boskiej Bolesnej).

Według najnowszej typologii pieśni wielkopostne można sklasyfikować następująco:

- **kościelne liturgiczne:** - związane z liturgią Mszy św., brewiarzem i obrzędami kościelnymi,
- **paraliturgiczne** - luźno związane z liturgią lub są paraliturgiczną ludową recepcją liturgii np. adoracja Grobu Pańskiego,
- **kościelne pozaliturgiczne:** - pieśni nie mające związku z liturgią, ale za względu na swoją wartość wykonywane są w kościele (pieśni narracyjne, rymowane modlitwy pasyjne);
- **pozakościelne:** pieśni które nie mają ani bezpośredniego ani pośredniego związku z liturgią. Wykonywane są w domach i są wyrazem ludowej pobożności.

Wiele z wymienionych poniżej pieśni nabożnych na Wielki Post należą do gatunku pieśni wielkopostnych, wśród których większość zaliczamy do podgatunku pasyjnych. W żywej tradycji ludu polskiego funkcjonują one w sposób szczególny. Wykonywane są w czasie kulminacji Wielkiego Postu, czyli w okresie Triduum Sacrum. Treścią tych pieśni jest rozważanie Męki Pańskiej. Trudno tu szczegółowo wskazać źródła, sięgające kilku wieków wstecz. Warstwa muzyczna, a także sposób wykonania -ma swoje korzenie w religijnej kulturze średniowiecza, która w ustnym przekazie przetrwała w niektórych środowiskach aż do naszych czasów. Powtarzalność, rytmizacja, kontemplacyjność tych pieśni ma swoje źródło również w długich, całonocnych czuwaniach przy Grobie Pańskim.

„**Witaj Matko Uwielbiona**” -od niepamiętnych czasów jest wykonywana w czasie nocnej adoracji Grobu Bożego w wielu kościołach. Oryginalny, zapisany ręcznie tekst liczy ok. 160 zwrotek. **Melodia utrzymana w stylu średniowiecznej monodii jest wykonywana naprzemiennie przez mężczyzn i kobiety.** Wykonywaniu w niektórych kościołach towarzyszy uderzanie w bęben, który jest umieszczony na środku kościoła. Sposób wykonania tej pieśni ma swoją dramaturgię i jest swego rodzaju nawiązaniem do średniowiecznego dramatu liturgicznego **De Passione**. Akcję dramatu zastąpiono jednak narracją (głosy męskie) i kontemplacją (głosy kobiece). Przejmujące tremolando kotła potęguje dramatyzm wykonywanej pieśni.

Pieśń „**Już Cię żegnam**” jest historycznie młodsza i można ją zaliczyć do gatunku **planctus**, który był popularny w okresie baroku. Tekstowi, którego treścią jest żal Matki żegnającej umierającego na krzyżu Syna towarzyszy subtelna, pełna ozdobnych zwrotów melodia. Spokojny tok melodii kontrastuje z dramatyzmem tekstu. Jest to jakby ludowa wizja zastygłej w bólu Piety.

Pieśni: „**Same się muszą kruszyć twarde skały**” i „**Przystąpcie bliżej grzesznicy**” -należą do pokutnych -i tak je określano w drukach ulotnych. Melodie tych pieśni występują w licznych lokalnych wariantach.

„**Jużem dość pracował**” jest pieśnią powszechnie znaną w całej Polsce. Najczęściej w polskich kościołach wykonuje się melodię zapisaną w Śpiewniku Kościelnym ks. J. Siedleckiego. Jednak spotkać można również i inne. Pieśń ta jest ciekawym przykładem ludowego recytatywu towarzyszącego tekstowi, będącemu monologiem Jezusa zapowiadającego swoją mękę.

„**Zbliżam się k’Tobie**” jest jedną z najstarszych polskich pieśni pasyjnych. Często wykonywana była w kościołach w czasie adoracji krzyża w liturgii Wielkiego Piątku wraz z pieśnią „*Ludu mój, ludu*”. Być może dlatego obie pieśni mają podobną melodię.

Tekst pieśni „**Witaj cierniowa korono**” rozpowszechniony został w XIX-wiecznych drukach ulotnych. Na terenie Polski występuje w kilku różniących się wariantach. Pieśń była wykonywana w kościele w czasie Adoracji Grobu Bożego, a także w domach w niedzielne popołudnia Wielkiego Postu -tam, gdzie ze względu na odległość ludzie nie mogli uczestniczyć w nabożeństwie Gorzkich Żalów.

Pieśń „**Plączcie Anieli**” należy również do najstarszych polskich pieśni pasyjnych. Jej treścią jest kosmiczny wymiar męki Chrystusa. Wyraża żal stworzenia nad męką i śmiercią swojego Stwórcy. (...)

prof. dr Antoni Zoła (zm. 2015)

Instytut Muzykologii Kościelnej KUL w Lublinie